

BATI OĞUZ TÜRKÇESİNDEKİ YARDIMCI /Y/ SESİNİN KÖKENİ ÜZERİNE ON THE ORIGIN OF THE BUFFER /Y/ IN WEST OGHUZ TURKIC

Orçun ÜNAL*

Öz

Bu makalede yalnızca Batı Oğuz grubuna dâhil olan Türk dillerinde görülen yardımcı /y/ sesinin kökeni üzerinde durulmaktadır. Öncelikle, bütün tarihî ve çağdaş Türk dilleri ile Moğolca ve Farsçada görülen yardımcı /y/ sesi üzerine bilgi verilmiştir. Ardından, Oğuz Türkçesinin tarihî ses bilgisi ışığında farklı ek tiplerinin gelişimi incelenmiş ve yardımcı /y/ sesinin türemesinin muhtemel sebepleri tartışılmıştır. İlk Oğuzcada yalnızca yardımcı /g/ sesi olduğu öne sürülmüştür. Son olarak Harezmi Türkçesinde ve Moğolcada görülen yardımcı /g/ sesi üzerinde durulmuş, Batı Oğuz dillerinde görülen yardımcı /y/ sesinin ek başı /g/ düşmesiyle tetiklenerek ünlü zarf-fiili ve geniş zaman ekinin /y/ ile başlayan yanbiçimbirimlerine benzeşmeyle oluştuğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Oğuz Türkçesi, yardımcı /y/ ünsüzü, Harezmi Türkçesi, Moğolca

Abstract

The present paper deals with the origin of the buffer /y/, which only occurs in Turkic languages belonging to the West Oghuz group. First, information is given about the buffer /y/ in all historical and modern Turkic languages, as well as Mongolic and Persian. Then, in the light of the historical phonology of Oghuz Turkic, the development of different suffix types is examined and possible reasons for the emergence of the buffer /y/ are discussed. It is argued that the Proto-Oghuz language had only a buffer /g/. Finally, having dealt with the buffer /g/ in Khwarazmian Turkic and Mongolic, it is concluded that y-buffering in West Oghuz languages was triggered by the loss of the suffix-initial /g/ and has emerged due to an analogy to the allomorphs of the vowel converb and the aorist suffix beginning with /y/.

Keywords

Oghuz Turkic, buffer consonant /y/, Khwarazmian Turkic, Mongolic

* Dr. Öğr. Üyesi, Göttingen Bilimler Akademisi, orcununal@live.com, ORCID: 0000-0002-2591-9035

1. GİRİŞ

Türkçede ünlüyle biten bir kelimeye ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde ünlü çatışmasını önlemek için kelime ile ek arasına giren sesler yardımcı ses veya yardımcı ünsüz olarak adlandırılır.¹ Bu seslerden en yaygını kuşkusuz /y/’dir. Yardımcı /y/ sesinin sistematik kullanımı, tarihî dönemde yalnızca Batı Türkçesinde (Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi), çağdaş dönemde ise Batı Oğuz dillerinde (Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Güney Oğuz dilleri, Gagavuz Türkçesi) ve kısmen Horasan Türkçesinde görülür. Yardımcı /y/ sesi bu dillerde iyelik ekleri hariç neredeyse bütün çekim eklerinde kullanılırken birkaç istisna dışında yapım eklerine hiç sirayet etmemiştir.

Bu dillerin haricinde yardımcı /y/ sesi tarihî ve çağdaş Türk dillerinin hiçbirinde düzenli bir şekilde kullanılmamakta, sadece istisnai bir veya birkaç ekle sınırlı kalmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Batı Oğuz grubunu diğer Türk dillerinden ayıran bu özelliğin kökenini ve ortaya çıkma sebebini araştırmak ve açıklamaktır. Bu amaçla, öncelikle yardımcı /y/ sesinin Türkçe, Moğolca ve Farsçadaki görünümüne değinilmiş, ardından Eski Türkçedeki eklerin yapıları incelenmiş, buradan hareketle yardımcı /g/ sesinin görünümü kısaca ele alındıktan sonra sonuca varılmıştır.

2. TÜRKÇE VE DİĞER DİLLERDE YARDIMCI /Y/ SESİ

Aşağıda, Eski Türkçeden başlayarak çağdaş Türk dillerine kadar yardımcı /y/ sesinin sistematik ve sistematik olmayan kullanımları gösterilmeye çalışılmıştır.

2.1. Eski Türkçede Yardımcı /y/ Sesi

Eski Türkçede ünsüzle biten fiillerden sonra *-Ar*, *-Ir* ve *-Ur* olarak görülen geniş zaman eki, ünlüyle biten fiillerden sonra *-yUr* olarak gelir. Benzer bir durum, ünlü zarf-fiili için de geçerlidir: Ünsüz ile biten fiillerden sonra *-A*, *-I* ve *-U*, ünlüyle biten fiillerden sonra *-yU* olarak gelir. Ancak ünlü üstfonemleri farklı olan bu yanbiçimbirimler (allomorflar) için bir yardımcı sestem bahsetmek mümkün değildir. Bizce, ünlüyle biten fiillerden sonra gelen geniş zaman eki, *-yU-r* olarak tahlil edilmelidir. Burada bir ara ek görevinde olan **-yU-*, ünlüyle biten fiillerden sonra gelen zarf-fiil eki *-yU* ile bir ve aynıdır.

Kül Tegin (G 1-2) ve Bilge Kağan (K 1) Yazıtlarında geçen *iniy(ä)günüm* kelimesinde fazladan bir /y/ sesinden bahsetmek mümkündür. Bu kelime, *ini* “küçük kardeş” sözcüğü ve *+(A)gU(n)* ekinden oluştuğu hâlde, beklenen **inigünüm* şeklini vermemiştir. Fazla /y/ sesi, ET *ini* kelimesinin Proto-Türkçe **iniy* şeklinden gelmesiyle açıklanmaktadır. PT **iniy* şekli, Yakut Türkçesi (*ini* ~) *inī* kelimesindeki uzun ünlü aracılığıyla kanıtlanmaktadır (Erdal, 2004, s. 160²⁷⁷).

Eski Türkçede yardımcı /y/ sesini hatırlatan başka bir durum ise *bir(i)yä* “güneyde”, *kur(ı)ya* “batıda”, *yıryä* ~ *yiryä* “kuzeyde” kelimelerindeki *+yA* ekidir. Tekin (1996, s. 331) bu ekin arkaik yönelme eki *+A* ile bir ve aynı olduğunu ve burada görülen /y/ sesinin yardımcı ses olduğunu iddia etmiştir. Clauson (EDPT, s. 370) ve Erdal (2004, s. 179) ise, *+yA* ekini *+rA* ekinin aykırılışmış bir şekli olarak görmektedir.

Sonuç olarak, Eski Türkçe için sistematik bir yardımcı /y/ sesinden bahsetmek mümkün değildir.

¹ Bu tür sesler için kullanılan diğer terimler için Karademir’in (2011) çalışmasına bakılabilir.

2.2. Harezmi-Altın Ordu Türkçesinde Yardımcı /y/ Sesi

Kuṭb'un Hüsrev ü Şîrîn'inde iki kez *-yIsAr*, bir kez *-yAllη*, bir kez *-yIη* ve bir kez de *-yUp* eki geçmektedir: *yıĝla-yısar*, *kalma-yısar* (Ata, 2002, s. 78); *oyna-yalıη* (Ata, 2002, s. 79), *külçire-yiη* (Ata, 2002, s. 78), *bile-yüüp* (Ata, 2002, s. 89). Hüsrev ü Şîrîn'de yardımcı /y/ sesini alan bütün ekler, Eski Türkçede sabit olmayan ünlüyle başlayan eklerdir. Bu dört ek içinde en ilginçiyse *-yIη* ekidir çünkü bu ek Eski Anadolu Türkçesinde bile *-(U)η* şeklindedir ve yardımcı /y/ sesini almaz.

Kıṣāşü'l-Enbiyā'da 1. teklik şahıs emir eki *-yAyIn* ve sıfat-fiil eki *-yAn* görülür: *yé-yeyin* (Ata, 2002, s. 79), *ağırla-yanda* (Ata, 2002, s. 88). Kıṣāşü'l-Enbiyā'da yardımcı /y/ sesini almış iki ekten birincisi Eski Türkçede sabit olmayan ünlüyle, ikincisi /g/ ünsüzüyle başlamaktadır.

Harezmi-Altın Ordu Türkçesinde yardımcı /y/ sesinin kullanımı, Hüsrev ü Şîrîn ve Kıṣāşü'l-Enbiyā eserleriyle sınırlıdır. Kıṣāşü'l-Enbiyā, 1310 yılında ve Hüsrev ü Şîrîn 1341/1342 yılında Altın Ordu'da yazılmıştır. Kıṣāşü'l-Enbiyā'nın yazarı Rabġūzî'nin *Ribaṭ Oġuzluĝ*, yani Oġuzlarla meskûn *Ribaṭ* adlı mevkiden olduğunu belirtmesi dikkate değerdir.

2.3. Çaĝatay ve Orta Kıpçak Türkçesinde Yardımcı /y/ Sesi

Çaĝatay Türkçesinde yardımcı /y/ sesine rastlanmamaktadır.

Orta Kıpçak Türkçesindeyse, Oĝuzlaşmanın etkisiyle bazı eserlerde 2. çokluk şahıs emir eki *-(y)In(Iz)* ve zarf-fiil ekleri *-(y)Ip* ve *-(y)IbAn* yardımcı ses alırlar (Berta, 1998, s. 164). Berta (1996, s. 663-664), Et-Tuhfetü'z-Zekiye'den *-yXp* zarf-fiil eki için altı örnek verir. Bu ek, hem ünlüyle biten olumlu fiil kök ve gövdeleri hem de *-mA-* olumsuzluk eki almış fiil gövdeleri üzerinde görülür. Berta (1996, s. 664), *-yUp* eki için Kitābu'l-İdrāk'tan iki örnek, *-yUbAn* eki içinse aynı eserden bir örnek vermiştir.

Berta'nın (1996) çalışmasına dâhil etmediği eserlerden biri olan Kitāb Fî 'İlm An-Nuṣṣāb'da da yardımcı /y/ sesi sık görülür. Bu yardımcı ses, *+(y)A ~ +GA* yönelme durumu ekinde, *-(y)An ~ -GAN ~ -qan* sıfat-fiil ekinde, *-(U)p ~ -(y)Up* zarf-fiil ekinde ve *-r ~ -Ur ~ -(y)Ar* geniş zaman ekinde tanıklanmıştır (Öztopçu, 2002, s. 165, 172-173).

2.4. Eski Anadolu Türkçesinde Yardımcı /y/ Sesi

Oĝuz Türkçesinin yazıya geçmesi ve Batı Türkçesinin ortaya çıkmasıyla beraber Eski Türkçede görülmeyen bir hadise su yüzüne çıkmıştır: yardımcı /y/ sesi. Bu yardımcı ses, ünlüyle biten kelimelere ünlüyle başlayan ekler getirildiğinde iki ünlü arasına girerek ünlü çatışmasını engellemektedir.

Aşağıda, Eski Anadolu Türkçesinde yardımcı /y/ sesi alan ekler ve bunların Eski Türkçe ve/veya Orta Türkçe karşılıkları verilmiştir:

1.	Yönelme hâli eki <i>+(y)A</i>	< OT +gA (< ET +kA)
2.	Belirtme hâli eki <i>+(y)I</i>	< ET +(n)I (zamirlerde) veya +(X)g ²
3.	Ekleşmiş araç bildiren edat <i>+(y)IIA</i>	< <i>ilä</i>
4.	1. t. bildirme eki <i>+(y)Am</i>	< +vAm < +vAn < ET <i>bän ~ män</i>
5.	Zarf-fiil eki <i>-(y)All</i>	< ET -gAll
6.	Zarf-fiil eki <i>-(y)Up</i>	< ET -(X)p
7.	Zarf-fiil eki <i>-(y)UbAn</i>	< ET -(X)pAn
8.	Zarf-fiil eki <i>-(y)UbAnIn</i>	< ET -(X)pAnIn

² Batı Oĝuz Türkçesi belirtme hâli ekinin bazı araştırmacılarca ET +(X)g ekinde geldiği kabul edilmiş olsa da düz ünlülü *+(y)I* biçiminin Oĝuz Türkçesinde *+U biçimine gelişmesi beklenen +(X)g ekinde değil, Eski Uygur Türkçesinde (özellikle Budist metinlerde) zamirler ve iyelik eki almış isimler üzerinde görülen belirtme hâli eki +nI (Erdal, 2004, s. 186) biçiminden geliyor olması bilinen ses kurallarına daha uygundur.

9.	Zarf-fiil eki $-(y)IncA$	< ET $-gInçA$
10.	Zarf-fiil eki $-(y)IncAk$	< ET $-gInçA ok$
11.	Zarf-fiil eki $-(y)IcAk$	< ET $-VçA ok / -yUçA ok$ (Erdal, 2004, s. 313-314 ⁵⁰⁶) ³ veya $-(X)g+I çak$ (Adamović, 2016, s. 139-141)
12.	Zarf-fiil eki $-(y)IcAgAz$	< $-(y)IcAk+Az$
13.	Zarf-fiil eki $-(y)ArAk \sim -(y)IrAk$	\approx HT $-ArAk / -ArOk$ (Ata, 2002, s. 91)
14.	Sıfat-fiil eki $-(y)AcAk$	< $-gAçAk^4 < -gA + çak$ (?) (Erdal, 2006, s. 140)
15.	Sıfat-fiil eki $-(y)AsI$	< $-gAsI$ (< $-gAysUg^5$?)
16.	Sıfat-fiil eki $-(y)An$	< ET $-gAn$
17.	Emir eki $-(y)AyIn \sim -(y)AyIm$	< ET $-(A)yIn$
18.	Emir eki $-(y)AlUm$	< ET $-(A)IXm^6$
19.	Gelecek zaman eki $-(y)IsAr$	< ET $-(X)gsA-r$
20.	İstek eki $-(y)A$	< ET $-gA(y)$
21.	Fiilden isim türeten ek $-(y)Iş$	< ET $-Xş$
22.	Fiilden isim türeten ek $-(y)Icl$	< ET $-(X)gçI$ ($\sim -gUçI$?) ⁷

Batı Türkçesinde yardımcı /y/ sesini alan eklerden sekizi (no. 1, 5, 9, 10, 14, 15, 16, 20) Eski Türkçede /g/ ile, altısı kesin olmak üzere muhtemelen altısı (no. 6, 7, 8, 18, 19, 22⁷) sabit olmayan bir ünlüyle ve biri de (no. 21) sabit ve baskın (dominant) ünlüyle başlamaktadır.

3 ve 4 numaralı eklerdeki yardımcı /y/ sesi ikincildir. 2 ve 13 numaralı eklerin kesin bir etimolojisi yoktur. 2 numaralı ek muhtemelen benzeşme kökenlidir. Aynı kökten gelen 11 ve 12 numaralı eklerin etimolojisi ise bir öneriden ileriye gidememektedir. Ancak verilen etimoloji doğruysa bu ekte görülen /y/ sesi yardımcı ses değildir.

Etimolojisi sağlam olan eklerden anlaşılacağı gibi, Eski Anadolu Türkçesinde yardımcı /y/ sesini alan ekler Eski Türkçede ya sabit olmayan bir ünlü ya da /g/ ünsüzüyle başlayan eklerdir.

2.5. Türkiye Türkçesinde Yardımcı /y/ Sesi

Türkiye Türkçesinde yardımcı /y/ sesi alan eklerin sayısı Eski Anadolu Türkçesine göre fazladır çünkü tarihî dönemde Eski Türkçedeki şekillerini koruyan ekler Türkiye Türkçesinde genel düzene uyarak yardımcı /y/ sesini almışlardır. Bu ekler, 2. şahıs emir ekleri ve zamir kökenli 1. çokluk şahıs ekidir:

EAT $-(U)\eta$	>	STT $-(y)In$
ör. $a\eta la-\eta$		ör. $anla-yın$
EAT $-(U)\eta Uz$	>	STT $-(y)InIz$
ör. $a\eta la-\eta uz$		ör. $anla-yımız$
EAT $+vUz$	>	STT $+(y)Iz$
ör. $böylä+vüz$		ör. $böyle+yiz$

³ ET $-V+çA$ eki, ünlü zarf-fiil eki ve eşitlik hâli ekinden oluşmuştur. Bu ekin Eski Türkçe için formülasyonu (ünsüzlerden sonra) $-VçA$ ve (ünlülerden sonra) $-yUçA$ olarak gösterilebilir.

⁴ Ekin bu şekli, Kitâbu'l-İdrâk'ta *tur-ğaçak* "durmak yeri" (Caferoğlu, 1931, s. 140) kelimesinde geçmektedir.

⁵ Ağca (2010), DLT $-gAsI \sim -AsI \sim -AsU$, Harezmi-Altın Ordu Türkçesi $-AsI \sim -AsU \sim -AsUg \sim -gAsI$ ve Oğuz-Kıpçak Türkçesi $-AsI$ eklerinin ET $-gA(y)sUg$ ekinden geldiğini iddia etmektedir. Ancak aynı ek Erdal (1991, s. 157-158) tarafından $-gAysOk \sim -gAsOk \sim -gAşOk \sim -gAyşOk$ olarak verilmiştir. Bu durumda, iki eki ilişkilendirmek güçleşmektedir.

⁶ Erdal (2004, s. 236-237), bu eki $-(A)Im$ olarak göstermektedir. Ancak ET *unt-alam* kelimesinde olduğu gibi ekin ikinci ünlüsünün *a* ile yazılması ve bu ekin Eski Anadolu Türkçesinde $-(y)AlUm$ olarak görülmesi, bu ekin Eski Türkçedeki şeklinin teorik olarak $-(A)IXm$ olduğuna işaret etmektedir.

⁷ $-(y)Icl$ ekinin ET $-(X)gçI$ ekinden gelmiş olması daha muhtemeldir. ET $-gUçI$ ekinin Batı Türkçesinde $*(y)Ucl$ şeklini vermesi beklenirdi.

2.6. Azerbaycan ve Gagavuz Türkçesinde Yardımcı /y/ Sesi

Eski Anadolu Türkçesinde yardımcı /y/ sesi alan bazı ekler, Azerbaycan Türkçesinde bu özelliklerini yitirmişlerdir. Örnek olarak, Eski Anadolu Türkçesinde +(y)I şeklinde görülen belirtme hâli eki, Azerbaycan Türkçesinde -(n)I şeklindedir. Burada Doğu Türkçesinin etkisinden bahsetmek mümkündür.

Azerbaycan Türkçesinde yardımcı /y/ sesini ikincil olarak almaya başlayan bir ek de mevcuttur. Bu, geniş zaman eki -(y)Ar'dır: *oxu-yar-am*, *işlä-yär-ik*, *üşü-yär* vb. Bu ekteki yardımcı /y/ ünsüzü, *(y)i yürür > *(y)i-yirir > *(y)yir(ir) / *-iyir(ir) > *-yir / *-ir > *-yir / *-ir şekilleri üzerinden gelişen -(y)Ir şimdiki zaman ekine benzeşmeyle oluşmuştur (Adamović, 1985, s. 129-130).

Aynı şekilde 19. yüzyıl Gagavuz Türkçesinde de şimdiki zaman eki -(y)er olarak kaydedilmiştir (Pokrovskaya, 1964, s. 179). Çağdaş Gagavuz Türkçesinde, söz konusu ek, ünlüyle biten fiillerde yardımcı /y/ sesini kaybetmiş, bu sesin yerini uzun ünlüler almıştır (Pokrovskaya, 1964, s. 181).

2.7. Kaşkay Türkçesinde Yardımcı /y/ Sesi

Kaşkay Türkçesinde, diğer Oğuz dillerinden bilinen ekler ve Azerbaycan Türkçesinde görülen geniş zaman -(y)Ar ve şimdiki zaman -(y)Ir ekleri (Csató, 2005, s. 278; Bulut, 2016, s. 251) dışında, yardımcı /y/ sesiyle başlayan bir ek daha mevcuttur: +(y)Akı. Eklendiği isimlere bağlam içinde belirlenmişlik katan bu ek, Dolatkah'a (2016, s. 41) göre Türkçe kökenli olmayıp Kaşkay Türkçesine İran'ın Kohgiluyeh eyaletinde konuşulan ve bir güneybatı İran dili olan Lurcada bulunan -(y)Aku ekinden alınmıştır. Dolatkah, Csató ve Karakoç (2016, s. 286) da ekin kökeni hakkında aynı görüştedir.

Aynı ek, İran'da konuşulan bir Türk dili olan Ebî Verdî'de de +(y)eku şeklinde görülmektedir: *kitâb+eku*, *kişi+yeku* (Tuna, 1987, s. 227).

Bulut (2005, s. 254; 2014, s. 39-40), aynı ekin Irak Türkmen Türkçesi ağızlarında ve Sonkor Türkçesinde de görüldüğünü belirterek örnek cümleler vermiş ve bu ekin Goraniceden alıntı olduğunu savunmuştur.

2.8. Horasan Türkçesinde Yardımcı /y/ Sesi

Azerbaycan ve Türkmen Türkçesinde olduğu gibi, Horasan Türkçesinde de belirtme hâli eki +(y)I değil, +(n)I şeklindedir (Bozkurt, 1975, s. 160-161; Doerfer, 1978, s. 161). Batı Oğuz Türkçesinde +(y)A olarak görülen yönelme hâli eki Horasan Türkçesinin neredeyse bütün ağızlarında +(y)A olarak korunurken Langar ağızında +(n)A, Çaram-Sarcâm ağızında ise +(g)A olarak tanıklanmıştır (Dorerfer, 1978, s. 161; Doerfer, 1992, s. 96).

Yardımcı /y/ sesinin Horasan Türkçesinde diğer eklerdeki kullanımına dair sağlıklı bilgi bulmak güçtür. Fázsy (1977) ve Tulu'nun (1989) Horasan Türkçesi verileri arasında yardımcı /y/ sesinin aşağıdaki kullanımları tespit edilmiştir:

- a) 1. t. şahıs eki +(y)Am: *qârriyäm* (Fázsy, 1977, s. 101), *oyliyäm* (Tulu, 1989, s. 65).
- b) 2. t. şahıs eki +(y)Añ: *kiçiyäñ* (Fázsy, 1977, s. 101).
- c) 1. ç. şahıs eki +(y)Ay: *ogliyäy* (Fázsy, 1977, s. 101).
- d) Geniş zaman eki -(y)Ar ~ -(y)er / -(y)eller: *iştüyäräm*, *taşliyärän*, *iştüyär*, *taşliyäräy* (Fázsy, 1977, s. 107), *dâyersen*, *ağliyeller* (Doğan, 2019, s. 166).
- e) 1. t. emir eki -(y)im: *bağlâyim*, *yollâyim* (Doğan, 2019, s. 166).
- f) 2. ç. emir eki (ünlüyle biten fiillerden sonra) +yñ ~ +yiñ ~ +(y)iy: *oyñeyiñ* (Fázsy, 1977, s.

116), *diyiň, baylayň, salläyň* (Tulu, 1989, s. 82), *saxlyyiy, yadlyyiy* (Doğan, 2019, s. 166-167).

g) 1. t. istek eki $-(y)äm$: *bâriyäm, eyliyäm* (Tulu, 1989, s. 83).

h) 2. t. istek eki $-(y)AsAn$: *nä'yliyäsän* (Tulu, 1989, s. 83).

ı) Zarf-fiil eki $+(y)Ib$: *elayib* (Tulu, 1989, s. 86).

i) Zarf-fiil eki $+(y)A$: *yigliyä yigliyä* (Fázsy, 1977, s. 123).

Buna göre, Horasan Türkçesinde de yardımcı /y/ sesinin oldukça yaygın olduğunu söylemek mümkündür.

2.9. Türkmen Türkçesinde Yardımcı /y/ Sesi

Türkmen Türkçesi, Oğuz grubunun doğu koluna dâhil olduğu için Batı Oğuz dillerinden farklı bir tablo ortaya koymaktadır. Türkmen Türkçesinde açık şekilde yardımcı /y/ sesi barındıran sadece iki ek vardır: Bunlardan birincisi, ET $-gUçI$ ya da $-(X)gçI$ ekinden gelen $-IçI / -yçI$ yapım eki; ikincisi ET $-Xş$ ekinden gelen $-(y)Iş$ ekidir. Ancak Türkmen Türkçesi $-(y)Iş$ ekinin Farsça $-yiş$ ekine benzeşmiş olma ihtimali yüksektir. Bu durumda geriye $-yçI / -IçI$ eki kalmaktadır. Bu yüzden Türkmen Türkçesinde yardımcı /y/ sesinin düzenli bir kullanımından bahsedilemez.

Bu ekler haricinde, Türkmen Türkçesinde ünlüyle biten kök ve gövdelere eklenince ünlü uzamasına sebep olan ekler bulunmaktadır. Bu ekler aşağıda verilmiştir:

1.	1. t. iyelik eki $+(I)m$	: ET $+(X)m$
2.	2. t. iyelik eki $+(I)η$	: ET $+(X)η$
3.	1. ç. iyelik eki $+(I)mIz$	: ET $+(X)mXz$
4.	2. ç. iyelik eki $+(I)ηIz$	: ET $+(X)ηXz$
5.	İlgi eki $+(n)Iη$ ve $+η$	: ET $+(n)Xη$
6.	Belirtme hâli eki $+nI$	: ET $+nI$
7.	Yönelme hâli eki $+A$	: OT $+gA$, ET $+kA$
8.	Yer ve yön bildiren $+(I)k$	: ET $(O)k$ (Başdaş, 1999)
9.	Araç hâli eki $+n$	: ET $+(X)n$
10.	Geniş zaman eki $-(A)r$	: ET $-Vr$, $-yUr$
11.	1. t. emir eki $-(A)yIn$	: ET $-(A)yIn$
12.	1. ç. emir eki $-(A)II(η)$	: ET $-(A)II(η)$
13.	2. ç. emir eki $-(I)η$	: ET $-(X)η$
14.	Sıfat-fiil eki $-(A)n$	: OT $-gAn$
15.	Sıfat-fiil eki $-(A)sI$	: ET $-gAsI$
16.	Zarf-fiil eki $-A$	: ET $-A / -I / -U$ ve $-yU$
17.	Zarf-fiil eki $-(I)p$	: ET $-(X)p$
18.	Zarf-fiil eki $-(A)II$	: ET $-gAII$

Bazin (1959) ve Tabaklar (1996) gibi araştırmacılar, bu ünlü uzunluklarının eski bir yardımcı /y/ ünsüzünün varlığına işaret ettiğini iddia etmiştir. Türkmen Türkçesinde /g y/ erimesi sonucu oluşan ikincil ünlü uzunlukları olduğu doğrudur: Tkm. *däl* "değil" < OT *tegül*, Tkm. *-mÄn* < ET *-mAyIn* ve Tkm. *öglän* "öğleyin" < **ödläyin*. Ancak Erdal'ın (2006, s. 139) belirttiği gibi, Türkmen Türkçesi yardımcı /y/ sesi alanının tamamen dışındadır. Bu yüzden bu eklerin sebep olduğu ünlü uzamasına farklı bir açıklama getirmek gerekmektedir. Bu konuya aşağıda tekrar değinilmiştir.

2.10. Salar Türkçesinde Yardımcı /y/ Sesi

Salar Türkçesinde yardımcı /y/ sesi görülmemektedir. Türkmen ve Salar Türkçesinde yardımcı /y/ sesi kullanılmadığı için İlk Oğuzca için de yardımcı /y/ sesinden bahsetmek

mümkün değildir.

2.11. Diğer Çağdaş Türk Dillerinde Yardımcı /y/ Sesi

Batı Oğuz grubu dilleri dışında yardımcı /y/ sesini sistematik olarak kullanan bir Türk dili yoktur. Ancak Uygur Türkçesinde uzun ünlüyle biten yabancı kökenli isimlere teklik ve çokluk 1. ve 2. şahıs iyelik ekleri geldiğinde araya /y/ (bazı ağızlarda /r/) yardımcı sesi girmektedir: YUyg. *radiyo+yum*, *radiyo+yun*, *radiyo+yiniz*, *radiyo+yimiz*, *radiyo+yunlar*, *radiyo+yinizlar* (Hahn, 1998, s. 389).

Edebî Özbek Türkçesinde gelecek zaman eki olarak kullanılan *-(y)âcâk*, Tatar Türkçesi *-(y)AçAk* ve Başkurt Türkçesi *-(y)AsAk*, Oğuz grubu dışında yardımcı /y/ sesinin görüldüğü başka bir ektir. Söz konusu diller sistematik bir yardımcı /y/ sesi kullanımı sergilemedikleri için bu ekteki /y/ sesi muhtemelen Oğuz Türkçesinden söz konusu ekle beraber geçmiştir.

Kazak Türkçesinde sıfat-fiil ve geçmiş zaman eki *-AtIn*, ünlüyle biten fiillere *-ytIn* olarak gelmektedir. Ancak bu ekler **-V turgan* ve **-yU turgan* şekillerinden geldiği için (Öner, 1998, s. 151-152) buradaki /y/ sesi, ünlü zarf-fiilinin *-yU* yanbiçimbirimine aittir ve yukarıda belirttiğimiz gibi bir yardımcı ses değildir.

Kırgız Türkçesinde 1. çokluk şahıs emir ekleri *-All* ve *-Allk*, ünlüyle biten fiillerden sonra *-yll* ve *-yllk* şeklinde görülür: *aç-alı(k)*, *başta-ylı(k)*. Bu şekiller, yardımcı /y/ sesi almış **-y-All* ve **-y-Allk* biçimlerinden gelişmiştir.

Tatar Türkçesinde gereklilik sıfat-fiili olarak kullanılan *-AsI* eki, ünlüyle biten fiillerden sonra *-ysI* şeklinde görülür (Árpád, 1998, s. 295): *aç-ası*, *eşli-yse*. *-ysI* yanbiçimbirimindeki /y/ ünsüzü, eski bir yardımcı ünsüzün kalıplaşmış hâli olmalıdır: *-ysI* < **-y-AsI*. *-(y)AçAk* eki gibi bu ek de Tatar Türkçesine Batı Oğuz grubu dillerinden girmiştir.

Kırım Tatar Türkçesinde *-(y)IcI* ve *-(y)Iş* türetme ekleri ile *-AcAk* / *-ycAk* gelecek zaman ekinde ve *-AcAk* / *-ycAk* gelecek zaman sıfat-fiilinde yardımcı /y/ sesi görülür (Yüksel, 2007, s. 833, 853, 861).

Kırımçak Türkçesinde *+kA* ~ *+gA* ~ *+(y)A* yönelme durumu ekine, *-(y)Iş* türetme ekine ve *-(y)Ib* ~ *(I)b*, *-(y)ArAk* ile *-(y)IncA* zarf-fiil eklerine yardımcı /y/ sesinin sızdığı görülmektedir (Güllüdağ, 2014, s. 143-144, 198, 208, 209).

Çuvaş Türkçesinde ise /i/ ünlüsü ile biten isimler, 3. teklik şahıs iyelik ekini alınca araya yardımcı /y/ sesi girer: *parti+yë*, *şëşi+yë* (Yılmaz, 2002, s. 25). Aşmarin (1898, s. 119), ölçünlü Çuvaş Türkçesinde *+(n)Ān* (< *+(n)Xŋ*) şeklinde olan ilgi ekinin Viryal diyalektinin bazı ağızlarında *+yān* ve *+yĀn* olarak görüldüğünü belirtir. Erdal'ın (2006, s. 136²⁶) da dediği gibi *+yān* veya *+yĀn* şekilleri, genellikle *şāši*, *šerši*, *Altatti*, *api* gibi /i/ ile biten kelimelerden sonra görülmektedir ve kesinlikle ikincildir. Bu durum, çağdaş Çuvaş Türkçesinde de devam etmektedir: *parti+yën*, *şëşi+yën* (Yılmaz, 2002, s. 6).

2.12. Moğolcada Yardımcı /y/ Sesi

Poppe (1987, s. 188), Klasik Moğolca ilgi hâli ekinin *+Un* ve *+yin* yanbiçimbirimlerini birbirlerine bağlantılı göstermiş ve *+yin* ekindeki /y/ sesinin boşluk (hiatus) engelleyen bir yardımcı ses olduğunu iddia etmiştir. Ancak görüldüğü üzere bu eklerin ünlüleri farklıdır. Klasik Moğolca *+yin* ekinin çağdaş Moğol dillerinde *+gin* olarak görülmesi, /y/ sesinin /i/ yanında /g/ sesinden geliştiğini ya da *+yin* ekinin **+in* şeklini aldıktan sonra yardımcı /g/ sesini aldığı göstermektedir. Her halükârda bu ek *+Un* ile doğrudan bağlantılı değildir.

2.13. Farsçada Yardımcı /y/ Sesi

Batı Oğuz Türkçesine benzer şekilde Farsçada da yardımcı /y/ sesinin kullanımı çok

yaygındır. Sadeghi (1991, s. 12-13), Farsçadaki /y/ kullanımını altı maddede özetler. Buna göre yardımcı /y/ sesi;

- a) /ow/ dışında bütün ünlüler ile izafet ünlüsü *-e* arasında,
- b) /ā/ ve /u/ ünlüleriyle isim yapan *-e* eki arasında,
- c) /ā/ ünlüsüyle *-ān* çokluk eki arasında,
- d) /u/ ünlüsüyle *-ān* çokluk eki arasında,
- e) /ā/ ve /u/ ünlüleriyle sıfat-fiil eki *-ande*, eylem adı yapan *-eş*, kişi ekleri *-am*, *-ad*, *-and*, iyelik ekleri ve seslenme eki *-ā* arasında,
- f) *be-* ve *na-* ön ekleriyle /a e o ā ow/ ünlüleriyle başlayan fiiller arasında kullanılır.

Sadeghi (1991, s. 17-20), yardımcı /y/ sesinin Farsçadaki farklı kökenlerine de değinir. Bu yardımcı sesin bir kaynağı, Orta Farsçada /y/ ile biterken Yeni Farsçada bu ünsüzü düşürüp ünlüyle biten sözcüklerdir:

OFar. *ḥwadāy* "efendi" > Far. خدا *huda* "tanrı"

OFar. *pāy* "ayak, bacak" > Far. پا *pā* "ayak, bacak"

OFar. *rōy* "yüz, surat" > Far. رو *rū* "yüz, çehre"

OFar. *mōy* "saç" > Far. مو *mū* "saç"

Yardımcı /y/ ünsüzünün kullanımı bu sözcüklerden diğerlerine geçerek yaygınlaşmıştır. Sadeghi (1991, s. 18-20) aynı yardımcı ünsüzün birçok yerde hamza'nın yerine geçtiğini de belirtmektedir: *sita* 'iş' > *setayeş*. Sadeghi'ye (2011, s. 19) göre, *be-* ve *na-* ön eklerinden sonra görülen /y/ ünsüzü ise kaynağını bu ön eklerin Orta Farsçada sahip oldukları uzun /ē/ ünlüsünden almaktadır.

3. ESKİ TÜRKÇEDEKİ EKLERİN YAPILARINA ANALİTİK BİR BAKIŞ

Batı Oğuz Türkçesinde görülen yardımcı /y/ sesini daha iyi anlayabilmek için Eski Türkçedeki eklerin yapılarını yakından analiz etmek gerekmektedir. Eski Türkçedeki ekler yapılarına göre dört gruba ayrılır:

a) Sabit ünsüzle başlayanlar: *-gAy*, *+lXk*, *+lXg*, *+tI ~ +dI*, *-dU*, *-gU*, *-zUn*, *-gIl*, *+rAk*, *+mAk*, *+çI*, *+dAş*, *+sIl* vd.

b) Sabit olmayan ünlüyle başlayanlar: *-(X)m*, *-(X)z*, *+(X)η*, *-(A)yIn*, *-(A)lIm*, *-(U)t*, *-(I)r* vd.

c) Sabit ve baskın (dominant) ünlüyle başlayanlar (sadece iki ek): *-Xş*, *-Xn*.

d) Sabit olmayan ünsüzle başlayanlar (sadece üç ek): *+(n)Xη*, *+(s)I(n+)*, *+(r)Ar*.

Yukarıdaki dört gruptan yalnızca ilk üçü bizi ilgilendirmektedir çünkü dördüncü gruptaki ekler Oğuz grubu Türk dillerinde sabit olmayan ünsüzlerini oldukları gibi korumuşlardır.⁸

3.1. Sabit /g/ ünsüzüyle başlayan ekler

Bilindiği üzere, Oğuz Türkçesinin belirleyici ses özelliklerinden biri ünsüzlerden sonra gelen biçimbirim (morfem) ve hece başı /g/ sesinin düşmesidir. Bu ses olayının ilk örnekleri, DLT'de görülür: ET *tamgak* "boğaz; gırtlak" : DLT (Oğuz) *tamak* "boğaz; gırtlak", OT *karınçga ~ karınçka* "karınca" : DLT (Oğuz) *karınca ~ karınçak* "karınca".

Bu yüzden bu gruptaki eklerin başındaki /g/ sesi, ünsüzle biten kök ve gövdelerden sonra düşmüş olmalıdır: **kāl-gān* > İlk Oğuzca **kāl-ān*. Ünlüyle biten kelimelerde ise /g/ ünsüzü daha uzun süre korunmuş olmalıdır: **uza-gan* > İlk Oğuzca **uza-gan*. İlk Oğuzca için bu ekin formülasyonu **(g)An* şeklinde gösterilebilir. Diğer bir deyişle /g/ sesi, ekin bir parçasıyken yardımcı ünsüz konumunu almıştır. Bu durum, teorik olarak İlk Oğuzca dönemine (9-10. yüzyıl) tarihlendirilebilir.

⁸ ET *+(r)Ar* eki Oğuzcada *+(ş)Ar* şeklini almışsa da yapısını korumuştur.

Geçen süre zarfında ünsüzle biten kelimelerde görülen yanbiçimbirimlere benzeşmeyle, ünlüyle biten kelimelere de eklerin /g/’siz yanbiçimbirimleri eklenmeye başlamış olmalıdır: *uzagan* > **uza-an*. Tasarlanan **uza’an* [uza’an] şekli, Türkmen Türkçesinde görülen *uzān* biçiminin ilk şekli olmalıdır. Ancak Batı Oğuzcası **uza’an* farazi örneğinde gördüğümüz ünlü çatışmasına başka bir çözüm bulmuş ve araya yardımcı /y/ ünsüzünü getirmiştir: **uza’an* > EAT *uzayan*.

Bu gruptaki eklerin Oğuz Türkçesindeki gelişimi şöyle gösterilebilir: $\pm gV^\circ > \text{İlk Oğuzca } *_{\pm}(g)V^\circ > *_{\pm}V^\circ > \text{EAT } \pm(y)V^\circ$.⁹

3.2. Sabit olmayan ünlüyle başlayan ekler

Bu gruptaki ekler, sözcük yapımında yapılarını korurken (iyelik ekleri dışında) sözcük çekiminde ünlülerini sabitleyerek yardımcı /y/ ünsüzünü almaya başlamışlardır.

Bu gruptaki eklerin sabit olmayan ünlülerinin nasıl ve neden sabitlendiğini anlamak güçtür çünkü $\pm gV^\circ$ tipi eklerde olduğu gibi zorunlu bir ses değişimine maruz kalmamışlardır. Bizim bu soruya cevabımız, ekin başına İlk Oğuzcada yardımcı ses olarak kullanılan /g/ sesinin getirildiğidir: ET $-(X)p > \text{İlk Oğuzca } *-(g)Xp$. Bu durumda Eski Türkçe *käl-ip* : *uza-p* kelime çifti, İlk Oğuzcada **käl-ip* : **uza-gıp* şeklinde görünmüş olmalıdır. Bu yardımcı /g/ sesinin ilave edilmesinin sebebiyse morfolojide analogi ve denge eğilimidir.

Sabit olmayan ek başı /g/ ünsüzü, yukarıda da bahsettiğimiz gibi bir süre sonra düşmüştür: * $-(g)Xp > *Xp$. Yani İlk Oğuzca **käl-ip* : **uza-gıp* kelime çifti, bu dönemde **käl-ip* : **uza’ip* şeklinde görünmüş olmalıdır.

<> işaretiyle gösterdiğimiz hiatus, fonetik açıdan büyük ihtimalle tonsuz gırtlaksı patlayıcı bir ünsüz olan [ʔ]’dir. Türkmen Türkçesinde bu hiatus ve onun sebep olduğu ünlü çatışması, iki ünlünün kaynaşarak uzun ünlüye dönüşmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak Batı Türkçesinde /y/ sesi kullanılmaya başlamıştır. Erdal (2006, s. 141), yardımcı /y/ ünsüzünün Orta Farsça kaynaklı olduğunu iddia etmektedir. Bailey’e (1930, s. 11-15) göre, Orta Farsçanın kuzeybatı diyalektlerinde yardımcı ünsüz olarak *h*, güneybatı diyalektlerinde ise *y* ve *d* (/ð/) ünsüzleri kullanılıyordu.¹⁰ Erdal, Oğuzların bu ünsüzü alarak sistematik bir şekilde yardımcı ünsüz olarak kullanmaya başladıklarını düşünmektedir.

Johanson (2011) ise Erdal’ın fikirlerine itiraz ederek Türkiye ve Azerbaycan Türkçesinde yardımcı /y/ sesi olmadığını ve bunun Farsça etkisiyle ilişkilendirilemeyeceğini iddia etmiştir. Johanson’a göre, bu dillerde yardımcı /y/ sesine benzer görünümün ortaya çıkmasının tek sebebi biçimbirimler başındaki /g/ sesinin düşmesidir. Bu yüzden $+(y)A, -(y)An, -(y)A, -(y)All, -(y)IncA, -(y)IcI$ gibi eklerdeki sabit olmayan /y/ ünsüzü ek başındaki /g/ sesinden gelişmiştir (Johanson, 2011, s. 32-33). Bazı durumlarda ise Türkiye ve Azerbaycan Türkçesi diğer Türk dillerinde kaybolmuş bir /y/ sesini korumaktadır. Örnek olarak zarf-fiil eki $-yIp$ Eski Türkçe $-(X)p$ ekinden daha eski bir * $-(y)Vb$ biçimini devam ettirmektedir (Johanson, 2011, s. 30). Ancak Johanson’un hipotezi Çuvaş Türkçesi göz önüne alındığında tutarlılığını yitirmektedir. Hece ve biçimbirim başındaki /g/ sesinin Oğuz Türkçesindeki gibi düştüğü Çuvaş Türkçesinde yardımcı /y/ sesinin sistematik bir kullanımından bahsetmek mümkün değildir. Bu durum, yardımcı /y/ sesinin Batı Oğuz Türkçesindeki yaygın kullanımının yalnızca /g/ düşmesiyle açıklanamayacağını gözler önüne serer. Türkiye ve Azerbaycan Türkçesindeki bazı

⁹ Formülasyonumuzda, V harfi herhangi bir ünlüyü, ± işareti ekin fiillere veya isimlere eklenebileceğini, ° ise ø da dâhil olmak üzere ünlü veya ünsüz herhangi bir ses birimini göstermektedir.

¹⁰ Erdal (2006, s. 141), yazımdaki *h* ünsüzünün bazı durumlarda telaffuz olarak [y] ünsüzüne karşılık geldiği kanaatinde.

biçimbirimlerin Eski Türkçedekinden daha eskicil oldukları iddiası ise ciddi tarihsel kanıtlara ihtiyaç duymaktadır.

Bu gruptaki eklerin Oğuz Türkçesindeki gelişimi şöyle gösterilebilir: $*\pm(V)C^\circ > \text{İlk Oğuzca } * \pm(g)VC^\circ > * \pm VC^\circ > \text{EAT } \pm(y)VC^\circ$.

3.3. Sabit (baskın) ünlüyle başlayanlar: $-Xş > *-(g)Xş > -(y)Iş$

Bir yapım eki olan ve Eski Türkçede sabit ünlüyle başlayan $-Xş$, Batı Türkçesinde yardımcı /y/ sesini almaktadır. Ancak /X/ üstfonemünün Eski Anadolu Türkçesinde /U/ olması beklenirken /I/ olması, burada Farsça $-yiş$ ekinin etkisini açıkça gözler önüne sürmektedir. Türkmen Türkçesindeki $-(y)Iş$ eki için Erdal (2006, s. 138) da aynı görüştedir.

4. ALTAY DİLLERİNDE VE FARŞÇADA YARDIMCI /G/ SESİ

İlk Oğuzcada ünsüzlerden sonra gelen biçimbirimlerin başındaki /g/ sesbiriminin düşmesi sonucu oluşan yardımcı /g/ sesi, hem tarihî Türk dillerinde hem de Moğolcada görülmektedir. Bu yardımcı sesin tanıklandığı yerler aşağıda verilmiştir.

4.1. DLT'de Yardımcı /g/ Sesi

Kāşgarī'nin (Türkçedeki $-gU$ ekine karşılık gelen) Oğuz-Kıpçak grubundaki $-AsI$ eki için verdiği örneklerde, bu ekin ünsüzle biten fiillere $-AsI$, ünlüyle biten tek bir fiile ise $-gAsI$ şeklinde geldiği görülmektedir: DLT (var. 304) $ييكاسى ye-gäsi^{11}$ (Atalay, 1985, C. 2, s. 70; Dankoff & Kelly, 1982-1985, C. 1, s. 416). Bu durumda ekin DLT'deki formülasyonu $-(g)AsI$ şeklindedir. Bu örnek, yukarıda göstermeye çalıştığımız İlk Oğuzcadaki yardımcı /g/ sesinin varlığına iyi bir delil teşkil etmektedir.

4.2. Harezmi Türkçesinde Yardımcı /g/ Sesi

Harezmi Türkçesinde bazı ekler, ünlüyle biten bir kelimeye eklendiklerinde yardımcı /g/ sesini kullanmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

a) 1. t. emir eki (KE, NF, HŞ) $-gAyIn$, (NF, HŞ) $-gAyIm$ (Ata, 2002, s. 78-81) < ET $-(A)yIn$.

b) 1. ç. emir eki (KE) $-gAll$, (KE, NF) $-gAllη$, (HŞ, MM) $-gAllm$ (Ata, 2002, s. 78-81) < PT $*(A)II > \text{ET } -(A)II m$.

c) Sıfat-fiil eki (HŞ) $-gAsI^{12}$ (Ata, 2002, s. 89).

Yukarıda verilen eklerden ilk ikisinde görülen yardımcı /g/ sesi tamamıyla ikincil olup İlk Oğuzca kökenlidir ve Oğuz Türkçesinin Harezmi Türkçesi üzerindeki etkisini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Schönig (1987, s. 207, 215) de Rabgūzī'deki /G/'li eklerin Oğuzcadaki yardımcı /y/ sesinin kullanımını hatırlattığını düşünmektedir.

4.3. Orta Kıpçak Türkçesinde Yardımcı /g/ Sesi

Harezmi Türkçesinde olduğu gibi Orta Kıpçak Türkçesinde de /g/ sesinin yardımcı ünsüz olarak kullanıldığı örnekler tanıklanmıştır.

a) 1. t. emir eki (Kİ, GT) $-gAyIm$ (Karamanlıoğlu, 1994, s. 116-117; Özyetgin, 2001, s. 184-185) < ET $-(A)yIn$.

b) 1. ç. emir eki (Kİ, CC) $-gAllm$ (Karamanlıoğlu, 1994, s. 116-117; Özyetgin, 2001, s. 185) < ET $-(A)II m$.

Harezmi ve Orta Kıpçak Türkçesinde yardımcı /g/ ünsüzünü kullanan eklerin örtüşmesi dikkate değerdir.

¹¹ Dankoff-Kelly (1982-1985, C. 1, s. 416) aynı sözcüğün harf çevrimini YIYKA'SIY, yazı çevrimini soru işaretiyle *yeγāsi* olarak vermektedir.

¹² Bu ek, sadece bir kelimedede görülmüştür. Bu ekin ünsüzle biten fiillere gelen şekli tanıklanmadığı ve olası kökeni ET $-gAysUg$ olduğu için /g/ sesinin burada yardımcı ünsüz olduğu şüphelidir.

4.4. Doğu Oğuz Türkçesinde Yardımcı /g/ Sesi

Yardımcı /g/ sesi, Salar Türkçesindeki yönelme eki +(g)A (~ +gA) ekinde de görülmektedir. Tenişev (1976, s. 106), Salar Türkçesindeki yönelme hâli eki için *ahış+a*, *miçit+e*, *kişlär+ä*, *pallayuçi+ya*, *su+ya*, *kişi+ke* ayrıca *taγ+qa*, *ullılx+qa*, *pek+ke* örneklerini verir.

Benzer bir düzen, Horasan Türkçesi için de geçerlidir. Horasan Türkçesinde yönelme eki +(y)A, +(g)A, +(n)A ve +gA olarak değişmektedir (Doerfer, 1978, s. 161, Doerfer, 1992, s. 96).¹³ Buna göre Horasan Türkçesi, İlk Oğuzca +(g)A, Batı Türkçesi +(y)A ve Doğu Türkçesi +gA arasında bir yerde durmaktadır. Güney Harezmi Oğuzcasında yönelme hâli eki, ünlülerden sonra +gA ve +yA, ünsüzlerden sonra +A olarak görülür (Eker, 1996, s. 124). Dobos (1974, s. 82), Ürgenç'te konuşulan Güney Harezmi Oğuzcası için yönelme hâli ekini +a, +ä, +yä; +ya, +qa, +gä; +na, +nä olarak göstermektedir. Afganistan Türkmen Türkçesinde yönelme hâli eki, ölçünlü Türkmen Türkçesindeki +A ekinin yanı sıra +yA ve +gA'dır (Öztürk, 2010, s. 25-26). Bu veriler ışığında Türkmen Türkçesi dışındaki bütün Doğu Oğuz dillerindeki yönelme hâli ekinin şekil bakımından İlk Oğuzcadaki *(g)A'ya oldukça yakın olduğu söylenebilir.

4.5. Moğolcada Yardımcı /g/ Sesi

Yardımcı /g/ sesi, Moğolcada da görülmektedir. Orta Moğolcada +Un ve +yin şeklinde görülen ilgi hâli ekinin çağdaş Moğol dillerindeki şekilleri yardımcı /g/ sesinin kullanımına iyi birer örnek oluşturmaktadır (Poppe, 1987, s. 189-194):

Ordos Moğolcası +in (kısa ünlü ve /n/ dışındaki ünsüzlerden sonra) : +gin (uzun ünlüden sonra).

Halha Moğolcası +in (kısa ünlü ve /n/ dışındaki ünsüzlerden sonra) : +gin (uzun ünlüden sonra).

Kalmuk Moğolcası +in, +in (kısa ünlü ve ünsüzlerden sonra) : +gin veya +gin (uzun ünlüden sonra).

Batı Buryat Moğolcası +i ~ +i ~ +i (ünsüzlerden sonra) : +gi, +ge veya +yi (uzun ünlüden sonra).

Çağdaş Moğol dillerinden biri olan Ordos Moğolcasında yardımcı /g/ sesinin oldukça düzenli bir kullanımına rastlanmaktadır. Ordos Moğolcasında uzun ünlüyle biten kelimelere eklendiğinde /g/ ünsüzünü yardımcı ses olarak kullanan ekler aşağıda verilmiştir (Georg, 2003, s. 199-206):

Hâl ekleri: +(g)in, +(g)i ~ +(g)ig, +(g)As, +(g)Ar.

Emir ekleri: -(g)A, -(g)AsAi, -(g)UcAi.

Sıfat-fiil ekleri: -(g)A.

Zarf-fiil ekleri: -(g)Ad, -(g)Un/i.

Aynı durum, sayıca daha az olmakla birlikte Halha Moğolcasında da görülür (Svantesson, 2003, s. 166):

Zaman ekleri: -(g)Aç, -(g)ArAi, -(g)AsAi, -(g)UdzAi.

Sıfat-fiil eki: -(g)A.

Zarf-fiil eki: -(g)Ad.

4.6. Farsçada Yardımcı /g/ Sesi

Yardımcı /g/ sesi, Türkçe ve Moğolca dışında Farsçada da görülür. Sadeghi'ye (1991, s. 11-12) göre, bu yardımcı ses çağdaş Farsçada üç durumda ortaya çıkar:

a) /e/ ünlüsüyle çokluk eki -ān arasında: *bande-g-ān*, *setāre-g-ān*.

¹³ Fázszy (1977, s. 71) ve Tulu (1989, s. 46), Horasan Türkçesindeki yönelme eki için sadece +(y)A şeklini vermektedir.

- b) /e/ ünlüsüyle soyut isim yapan *-i* eki arasında: *bande-g-i*, *teşne-g-i*, *talabe-g-i*, *'amale-g-i*.
 c) /e/ ve /ā/ ünlüleriyle *-āne* eki arasında: *baççe-g-āne*, *codā-g-āne*.

Çağdaş Farsçadaki yardımcı /g/ sesi, kaynağını, Orta Farsçadan Yeni Farsçaya gerçekleşen bir ses değişiminden almaktadır. Orta Farsça kelimelerin sonundaki /g/ ünsüzü Yeni Farsçada zayıflayarak düşmüş, böylece ünsüzle biten sözcükler ünlüyle biter hâle gelmiştir: OFar. *bandag* "hizmetçi" > Far. بندہ *bande* "hizmetçi, köle", OFar. *cādūg* "büyücü" > Far. جادو *cādu* "büyü" vb. Ünlüyle biten bu sözcüklere ünlüyle başlayan çokluk eki *-ān* geldiğinde ünlü çatışması ortaya çıkmaktadır ve bu, Farsçanın ses kurallarına aykırıdır. Bu sebeple, bu ve benzeri sözcüklerde eskiden kelime sonu ünsüzü olan /g/ sesi yardımcı ses olarak kullanılmaktadır.

OFar. *bandag* > Far. *bande*

OFar. *bandagān* > Far. *bandegān*

OFar. *bandagīh* > Far. *bandegi*

Yardımcı /g/ sesi, bu tür sözcüklerden benzeşme yoluyla Arapça köklere kadar yayılmış ve nihayetinde bağımsız bir yardımcı ünsüz niteliği kazanmıştır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada sistematik kullanımı yalnızca Batı Oğuz Türkçesi ve Horasan Türkçesinde görülen yardımcı /y/ sesi ele alınmış ve ortaya çıkma sebepleri tarihsel bağlamda araştırılmıştır.

Yukarıdaki bilgiler ve incelemeler ışığında vardığımız sonuç şöyledir: Eski Türkçe ek başı /g/ ünsüzü, ses değişimlerinin itici gücüyle İlk Oğuzcada bir tür yardımcı ünsüze dönüşmüştür. Bu durum, Kāşgarî'nin Oğuz-Kıpçak grubu için verdiği *-(g)AsI* ve Doğu Oğuz dillerinde kullanılan yönelme hâli eki *+(g)A* ekinde açıkça görülmektedir.

Yardımcı /g/ ünsüzü, zaman içinde sabit olmayan ünlüyle başlayan eklerle sirayet etmiş ve böylece sabit olmayan ünlü üstfonemlerini sabitlemiş, onları ekin bünyesine katmıştır. Yardımcı /g/ ünsüzü, İlk Oğuzcadan Harezmi ve Kıpçak Türkçesine, hatta Moğolcaya da geçmiştir. Morfolojik dengeleme ve analogi sonucunda, yardımcı /g/ sesi yavaş yavaş kaybolmuş ve yerini fonetik olarak muhtemelen [ʔ] ünsüzüyle karşılanan bir hiatus almıştır.

Türkçenin ses yapısına aykırı olan bu hiatus, Türkmen Türkçesinde ünlü kaynaşması sonucunda oluşan ünlü uzamasıyla bertaraf edilmiştir. Batı Oğuz grubunda ise bu hiatusun yerini yardımcı /y/ ünsüzü almıştır. Yardımcı ünsüz olarak /y/'nin seçilmesinde, Marcel Erdal'ın iddia ettiği gibi, Orta Farsçanın etkisi olabilir.

Diğer bir ihtimal ise, geniş zaman ekinin *-Vr* : *-yUr* yanbiçimbirimleri ve ünlü zarf-fiil ekinin *-V* : *yU* yanbiçimbirimleri arasında "yardımcı ünsüz izlenimi veren" /y/ sesinin bu seçime etkili olmuş olmasıdır. Eski Anadolu Türkçesinde çok nadir görülen geniş zaman ekinin *-yUr* yanbiçimbiriminin Batı Oğuz Türkçesinin yazıya geçmeyen ilk dönemlerinde işlek olarak kullanılmış olması gayet muhtemeldir. Bu yanbiçimbirim izleri, Âşık Paşa'nın 730/1330 tarihli *Ġarîp-nâme*'sinde hâlâ görülür: (1683) *Her ne kim işler ise ol götürür / Kim yörüyür kim durur kim oturur* (Yavuz, 2000, C. I/1, s. 355).¹⁴ Bizce, Batı Oğuz Türkçesi bu alomorfiyi örnek olarak /g/ düşmesiyle başlayan süreçte ortaya çıkan hiatusu /y/ ünsüzüyle kapatma yoluna gitmiştir.

¹⁴ Ġarîp-nâme'nin bu beyitinde görülen *-yür* eki, üç sebeple şimdiki zaman eki *-yürür* ile bir tutulamaz: 1) Beyitte geçen diğer bütün fiiller geniş zaman ekiyle çekimlenmiştir. 2) 14. yüzyılın ortasından itibaren *-li-yürür* ve *-a-lä-yürür* olarak görülen şimdiki zaman ekinin kısaltmış şekli olan *-yür/-yur* ancak 15. yüzyılın sonuna doğru halk ağzında tanıklanmıştır (Adamović, 1985, s. 116-118). Ünlüyle biten *yöri-* fiilinin bu yardımcı fiille çekimi *yöri-yi / yöri-yä yür(ür)* biçimini gerektirir. Bu biçimin bu kadar erken dönemde *yörüyür'*e kısaltılması beklenemez.

Summary

In an agglutinative language, when a suffix beginning with a vowel is attached to a word ending in a vowel, a consonant or a semivowel may appear to fill the hiatus which appears between the two vowels. The sound which fills the hiatus is called a hiatus-filler or a buffer consonant.

Turkic languages are generally considered perfect examples of agglutinative languages. However, in Old Turkic, the pre-emption of hiatuses is often realized by the elision of the suffix-initial vowels. In three exceptional cases, the consonants /s r n/ emerge as hiatus-fillers. Otherwise, there is no clear evidence of the systematic usage of any buffer consonant in Old Turkic.

The Turkic languages in which a buffer consonant is systematically employed are those languages belonging to the West Oghuz group, such as Turkish (of Anatolia and the Balkans), (North and South) Azerbaijani, and Gagauz. The buffer /y/ has been a major taxonomical distinguishing feature of these languages since Old Anatolian Turkish (also called Old Ottoman), which is their earliest attested written stage.

The present paper deals with the buffer /y/ in the West Oghuz languages and explores its origin and emergence. Following a short introduction, the second part of the study offers a broad survey of the buffer /y/ in all the historical and modern Turkic languages, as well as in Mongolic and New Persian. The survey starts with Old Turkic, extends over Middle Turkic (Khwarazmian Turkic, Chaghatay, Middle Kipchak) to the modern Turkic languages and ends with Mongolic and New Persian. This section demonstrates that the systematic employment of /y/ as a hiatus-filler is restricted to the historical and modern West Oghuz languages such as Old Anatolian Turkish, Ottoman Turkish, modern Turkish, Azerbaijani and Gagauz. In other Turkic languages which have been influenced by Oghuzic, only rare and probably borrowed instances of a buffer /y/ are attested. Unlike the West Oghuz languages, the East Oghuz languages such as Turkmen, Khorasan Turkic and Salar do not make use of a buffer consonant and solve the hiatus by merging the stem-final and suffix-initial vowels into a single long vowel. On the other hand, New Persian, a language which has had long-term contact with Turkic, exhibits a wide usage of the buffer /y/ beside /w/ and /g/.

In the third part of the study, the structure of the suffixes in Old Turkic is discussed. The suffixes may be classified into four classes. The first consists of those which begin with stable consonants. The second class comprises suffixes which begin with unstable, i.e. elidable or non-dominant vowels. The third class, which contains only two suffixes, has a dominant vowel that replaces the stem-final vowel of the word to which it is attached. The fourth and final class is also small and consists of only three suffixes with unstable consonants which are omitted when attached to a word ending in a consonant. Having questioned how these types of suffixes developed in the early Oghuzic language, it is argued that the stable /g/ of the first type became unstable due to the elision of this consonant in every post-consonantal position as early as the 11th century. Another major change is that the unstable vowels of the second group of suffixes became stable by acquiring the buffer consonant /g/.

The fourth part of the study focuses on the instances of the occurrence of /g/ as a buffer consonant in Old Turkic, Khwarazm Turkic, modern Mongolian languages and Persian.

In the conclusion, the emergence of /y/ as a buffer consonant is explained as follows: the chain reaction is triggered by the elision of the post-consonantal /g/ in early Oghuzic. This elision caused the suffix-initial /g/ to become unstable and to function as a (pseudo-)hiatus-

filler. This buffer consonant then spread to the suffixes with unstable vowels and enabled their vowels to become stable. However, due to the morphological analogy, the hiatus pre-emptory /g/ was gradually elided and changed into a glottal stop. Whereas the glottal stop was replaced by a long vowel in the eastern branch of Oghuzic languages, in the western branch it was replaced by another buffer consonant /y/, whose origin may lie in the seemingly buffer function of /y/ in the aorist suffixes *-Vr* and *-yUr*, as well as in the converbial suffixes *-V* and *-yU*.

Kısaltmalar

CC	Codex Cumanicus
ç.	çokluk şahıs
DLT	Dīvānū Luġāt'it-Türk
EAT	Eski Anadolu Türkçesi
ET	Eski Türkçe
Far.	Farsça
G	güney yüzü
GT	Gülistan Tercümesi
HŞ	Ḥusrev u Şīrīn (Ḳutb)
HT	Harezmi Türkçesi
K	kuzey yüzü
KE	Ḳıṣaṣü'l-Enbiyā (Rabġūzī)
Kİ	Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk
MM	Mu'īnū'l-Mürīd
NF	Nehcü'l-Ferādīs
OFar.	Orta Farsça
OT	Orta Türkçe
ör.	örnek olarak
PT	Proto-Türkçe
STT	Standart (Ölçünlü) Türkiye Türkçesi
t.	teklik şahıs
Tkm.	Türkmen Türkçesi
var.	varak
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
YUyg.	Yeni Uygur Türkçesi

KAYNAKÇA

- Adamović, M. (1985). *Konjugationsgeschichte der türkischen sprache*. Leiden: E. J. Brill.
- Adamović, M. (2016). *Kleinere schriften*. Göttingen.
- Ağca, F. (2010). Eski Türkçe -ga(y)sug eki ve ekin tarihî Türk dili alanındaki biçimleri üzerine. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 231-250.
- Aşmarin, N. İ. (1898). *Materialı dlya izslédovaniya çuvaşskago yazıka*. Kazan'.
- Ata, A. (2002). *Harezmi-Altın Ordu Türkçesi*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 36, İstanbul.
- Atalay, B. (1985). *Divanü lûgat-it-Türk tercümesi, I-IV*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Bailey, H. W. (1930). Iranica I. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1930, 11-20.
- Başdaş, C. (1999). Türkmen Türkçesinde +(ı)k (intensivum) eki ve kullanılışı. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8, 492-496.
- Bazin, L. (1959). Le Turkméne. *Philologiae Turcicae Fundamenta, I*, Wiesbaden: Franz Steiner, 308-317.
- Berta, Á. (1996). Deverbale Wortbildung im Mittelkiptschakisch-Türkischen. *Turcologica 24*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Berta, Á. (1998). Middle Kipchak. *Turkic Languages*, (L. Johanson, É. Á. Csató, Ed.), London-New York: Routledge, 158-165.
- Bozkurt, M. F. (1975). *Untersuchungen zum Bojnurd-Dialekt des Chorasantürkischen* (Yayımlanmamış doktora tezi). Georg-August-Universität Göttingen, Philosophische Fakultät, Göttingen.
- Bulut, C. (2005). Iranian influences in Sonqor Turkic. *Linguistic Convergence and Areal Diffusion, Case Studies from Iranian, Semitic, and Turkic*, (É. Á. Csató, B. Isaksson, C. Jahani, Ed.), London-New York: RoutledgeCurzon, 241-269.
- Bulut, C. (2014). Turkic varieties in West Iran and Iraq. Representatives of a South Oghuz dialect group?, *Turkic Languages in Iran – Past and Present*, (H. Stein, Ed.), *Turcologica 100*, Wiesbaden: Harrassowitz, 15-99.
- Bulut, C. (2016). Convergence and variation in the Turkic varieties of Iran: Examples from Qashqâ'î. *Turks And Iranians, Interactions in Language and History*. The Gunnar Jarring Memorial Program at the Swedish Collegium for Advanced Study, (É. Á. Csató, L. Johanson, A. Róna-Tas, B. Utas, Ed.), *Turcologica 105*, Wiesbaden: Harrassowitz, 235-282.
- Caferoğlu, A. (1931). *Abû-Hayyân. Kitâb al-idrâk li-lisân al-atrâk*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Csató, É. Á. (2005). On copying in Kashkay. *Linguistic Convergence and Areal Diffusion, Case Studies from Iranian, Semitic, and Turkic*, (É. Á. Csató, B. Isaksson, C. Jahani, Ed.), London-New York: RoutledgeCurzon, 271-283.
- Dankoff, R. & Kelly, J. (1982-1985). *Mahmūd al-Kāşyarī. Compendium of the Turkic dialects (Dīwān luyāt at-Turk)*. Part I-III, (Sources of Oriental Languages and Literatures 7, Edited by Şinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin, Turkish Sources VII), Duxbury, Mass.: Harvard University.
- Dobos, É. (1974). An Oghuz dialect of Uzbek spoken in Urgench. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 28(1), 75-97.
- Doerfer, G. (1978). Das Chorasantürkische. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1977, 127-204.
- Doerfer, G. (1992). Chorasantürkisch aus dem 'Türkischkessel'. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1987, 81-102.
- Doğan, L. (1996). Türkmen Türkçesinde uzun ünlüler ile ilgili hususlar. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1, 232-238.

- Doğan, T. (2019). Horasan Türkçesinin Deregez ağzına ait bir metin: Ellahekber'e selâm. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 41, 157-192.
- Dolatkhah, S. (2016). Le Qashqay. *Langue Turcique d'Iran*. Charleston, SC, Les Etats-Unis d'Amérique.
- Dolatkhah, S., Csató, É. Á. & Karakoç, B. (2016). On the marker -(y)Aki in Kashkay. *Turks and Iranians, Interactions in Language and History*, The Gunnar Jarring Memorial Program at the Swedish Collegium for Advanced Study, (Edited by Éva Á. Csató, Lars Johanson, András Róna-Tas, Bo Utas), *Turcologica* 105, Wiesbaden: Harrassowitz, 283-295.
- Eker, S. (2006). Özbekistan'da Oğuzca bir diyalekt, güney Harezmi-Oğuzcası. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 5, 113-128.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation. A functional approach to the lexicon*. Vol. I-II, *Turcologica* 7, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Erdal, M. (2004). *A grammar of old Turkic. Handbook of oriental studies* 8, 3, Leiden-New York: Brill.
- Erdal, M. (2006). The palatal glide in Oghuz Turkic and Western Iranian morphophonemics. *Turkic-Iranian Contact Areas, Historical and Linguistic Aspects*, (L. Johanson, C. Bulut, Ed.), *Turcologica* 62, Wiesbaden: Harrassowitz, 128-142.
- Fázsy, Sz. (1977). *Das Bodschnurdi. Ein türkischer Dialekt in Chorasan, Ostpersien*. (Doktora Tezi), Zürih Üniversitesi.
- Georg, S. (2003). *Ordos, Mongolic languages*, (J. Janhunen, Ed.), London-New York: Routledge, 193-209.
- Güllüdağ, N. (2014). *Kırımçak Türkçesi grameri*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Hahn, R. F. (1998). Uyghur. *Turkic Languages*, (L. Johanson, É. Á. Csató, Ed.), London-New York: Routledge, 379-396.
- Johanson, L. (2011). Why don't they meet face to face? On hiatus-preventing allomorphy in Turkish and its relatives. *Puzzles of Language, Essays in Honour of Karl Zimmer*, (E. E. Taylan, B. Rona, Ed.), *Turcologica* 86, Wiesbaden: Harrassowitz, 23-36.
- Kara, M. (1998). Türkmen Türkçesinde ünlüler. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6, 824-827.
- Karademir, F. (2011). Eş zamanlı bakışla Türkiye Türkçesinde yardımcı ünsüzler. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(2), 561-598.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1994). *Kıpçak Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Öztopçu, K. (2002). *A 14th-century archery treatise in Mamluk-Kipchak. Kitâb fi 'ilm an-nuşşâb. Memluk Kıpçakçasıyla 14. yy.'da yazılmış bir okçuluk kitabı*. *Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi* 34, İstanbul.
- Öztürk, R. (2010). Afganistan Türkmencesinde standart türkmence dışı şekiller. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 28, 13-29.
- Özyetgin, A. M. (2001). *Ebû Hayyân, kitâbu'l-idrâk li lisâni'l-etrak, fiil: tarihî-karşılaştırmalı bir gramer ve sözlük denemesi*. Ankara: KÖKSAY.
- Pokrovskaya, L. A. (1964). *Grammatika Gagauzskogo yazıka, Fonetika i Morfologiya*. Moskva: Nauka.
- Poppe, N. (1987). *Introduction to Mongolian comparative studies*. Second impression, Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Sadeghi, A. A. (1991). Hiatus und hiatustilgende Konsonanten in der persischen Sprache. *Spektrum Iran*, 4(2), 3-24.
- Schönig, C. (1987). Diachronic and areal approach to the Turkic imperative paradigm. *Utrecht Papers on Central Asia. Proceedings of the First European Seminar on Central*

- Asian Studies held at Utrecht, 16-18 December 1985, (Ed. Mark van Damme, Hendrik Boeschoten), Utrecht Turkological Series No. 1, 205-222.
- Svantesson, J.-O. (2003). Khalkha. *Mongolic Languages*, (J. Janhunen, Ed.), London-New York: Routledge, 154-176.
- Tabaklar, Ö. (1996). Türkmen Türkçesi'nde ünlülerin uzun okunmasını gerektiren durumlar ve eklerdeki uzun ünlüler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1994, 145-155.
- Tekin, T. (1996). On the old Turkic dative-locative suffix {+A}. Turfan, Khotan und Dunhuang: Vorträge der Tagung "Annemarie v. Gabain und die Turfanforschung", veranstaltet von der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften in Berlin (9.-12. 12. 1994), (Yay. Ronald E. Emmerick, Werner Sundermann, Ingrid Warnke, Peter Zieme), Berlin: Akademie Verlag, 327-333.
- Tenişev, E. R. (1976). *Stroy Salarskogo yazıka*. Moskva: Nauka.
- Tulu, S. (1989). *Chorasantürkische Materialien aus Kalat bei Esfarayen*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
- Tuna, O. N. (1987). Ebi Verdi: İran'da bir Türk diyalekti. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1984, 215-245.
- Yavuz, K. (2000). *Âşık Paşa. Garib-nâme*. I-II, İstanbul: Türk Dil Kurumu.
- Yüksel, Z. (2007). Kırım Tatar Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri* (A. B. Ercilasun, Ed.), Ankara: Akçağ Yayınları, 813-882.